

MAKEDONYA'DAKİ TÜRKÇE ÜZERİNE BAZI DEĞİNEMELER.

Çiğdem ÜLKER

Dil, insanoglunun en eski ortak türünü.

Dil, anlatmak ve anlaşılmaq isteyen insanın ortak aracı.

Dil için "ait olduğu toplumun ruhudur." demek hiç de yanlış olmaz. Aynı dili konuşan insanlar arasındaki iletişim, öyle bir gizli işaretler sistemidir ki yaşayan her sözcük ayrı bir sırrı, özel bir tarihi taşır.

Millî bir dil, yüzyılların içinden geçerken, sözcükler, toplumun bütün duygularını, değer yargılarını, bilinçaltını yansıtabilecek bir anlam çeşitliliğine de kavuşur.

Sözcüğe zamanın kazandırdığı bu anlamları, yan anlamları hissedebiliriz ama onları başka bir dile çevirmekte zorlanırız. Çünkü dil, biraz da bilinçaltı ile ilgili bir yapıdır. Dile biçimini veren kaynaklardan en önemlilerinden biri de bilinçaltıdır.

Bir dilin sözcükleri, âdeta birer canlı organizmadır. Dilbilgisi kurallarının onlara çizdiği sınırları aşar, kendilerine yeni anlam alanları edinirler.

Tabî ki toplumların yaşayış alışkanlıkları, ihtiyaçları, dünyayı algılayışları farklıdır ve bunları yansıtan sözcüklerin anlamları da farklıdır.

Ancak, madem ki, dünyanın her yanında “insan” aynıdır; çeşitli diller, ilk bakışta bambaşka görünseler de, temelde insan aklının ürünüdür ve insanlığın ortak malıdır.

Beş yüz yıldır aynı toprakta, Makedonya’da, yan yana yaşayan iki dil, Türkçe ve Makedonca, bambaşka yapılara sahip olsalar da, ortak bir hayatın ve birlikte edinilen tecrübelerin, dilde somutlaşan kanıtı gibi görünürler.

Bu iki dil, birlikte yaşar, birbirlerinden etkilenirler.

Türkçe ve Makedonca arasındaki alışveriş her iki dilde de, hem ses bilgisi düzeyinde hem de sözcüklerin anlam bağlamında olur.

Türkçenin binlerce sözcüğü, bazı vurgu ve telaffuz farklılığıyla Makedoncada yaşar. Sadece Makedonya’da değil, yakın coğrafyalarda da Türkçenin bölge dilleri üzerindeki etkisi dikkat çekici özelliktedir. Ev içi yaşama ait, ticaretle ilişkin, hatta din terminolojisine bağlı Türkçe isimler, bağlaçlar, ünlemler hâlâ cansızlığını korumaktadır, günümüz Makedoncasında ve diğer komşu dillerde.

Nitekim Sırpça ve Hırvatçadaki Türkçe sözcükleri tarayan sözlükler de bunun kanıtıdır.

Abdullah Şkalyiç’in hazırladığı sözlük, 1973’de Saraybosna’da basılmıştır. (*Svjetošt Izdavačkon Preduzeće, Sarajevo 1973*).

Asım Peso’nun sözlüğü ise, 1987’de Belgrad’da basılmıştır ve her iki dildeki paralel sözcükleri incelemektedir. (*Tursizmi i Vukovim Rečenizma, Vuk Karacic Yayınevi Belgrad 1987*)

Her iki sözlük de Türkçe’den geçmiş ve hâlâ canlılığını koruyan binlerce sözcüğe işaret eder.

Günümüzün Makedoncasında Türkçe sözcük sayısı binlerle ifade edilmektedir. Bunlar, özellikle konuşma dilinde görülmekle beraber yazı dilinde de yaşamını sürdürür. Örneğin, Makedon halk şiirinde Türkçe sözcük kullanımını neredeyse bir üslup özelliği olma noktasına ulaşmaktadır.

Yaygın ve yerleşik bir geleneği olan Rumeli Türk müziği de, sözcük akışını sağlayan bir köprü görevi yüklenmekte, Türk müziğine özgü hemen bütün çalgı isimleri bugün Makedonya’nın bütün bölgelerinde kullanılmaktadır.

Türkçenin Makedon dili üzerindeki etkileri, özellikle de halk müziği ve halk şiiri üzerindeki rolü, araştırmaların da konusu olmuş ve incelenmiştir. Makedonyalı Türkolog Olivera Yaşar Nasteva’nın “*Makedon Halk şiirindeki Türkçe Elemanlar*” başlıklı çalışması bu etkiyi inceleyen ve örneklerle or-

taya koyan önemli bir çalışmadır. (*Makedonya Bilim ve Sanatlar Akademisi Yayını 1987*)

Makedonya’da yaşayan soydaşlarımızın Türkçesi ise, evlerde, sokakta yaşayan şekliyle Türkçenin özgün bir ağız olma niteliğindedir ve apayrı bir inceleme konusu olarak durmaktadır.

Türkçe, edebiyat dili, görsel ve yazılı basın dili olarak Makedonya’daki sınırlarını her geçen gün genişletmektedir. Makedonyalı Türk aydınları, dil bilinçlerini her gün yeniden sorgulamakta ve dil sevgilerini eserlerine yansıtılmaktadırlar.

Üsküp’te yayımlanan Türkçe gazete ve dergilerde özellikle de Makedonya Türklerinin altmış yıllık gazetesi *Birlik*’te, Türkçe yayın yapan radyoda ve televizyonda oldukça temiz bir Türkçe kullanılmıştır ve kullanılmaktadır.

Ancak, Türkçe, bu topraklarda X. yüzyılda yazı dili olarak şekillenen bir Güney Slav dili olan Makedoncayla da etkileşimini de sürdürür. Yan yana yaşayan bu iki dil etkiler birbirini.

Makedoncanın bazı fiilleri Türkçeye tıpatıp çevirileriyle girer.

Resmî dil Makedonca’yı günlük hayatında çok sık kullanan Türk insanı, bu dilin pek çok sözcüğünü, tercüme ederek Türkçeye alır.

Bu çeviri sözcükler Türkçenin ve Makedoncanın kesişme alanları, buluşma noktaları olarak görünür.

Diller arası etkileşimin pek özel bir alanı olan bu olguyu, aşağıdaki örneklerde açık olarak görmek mümkündür.

Bu örnekler birlikte yaşayan iki dilden baskın olanın diğerini nasıl etkilediğinin özel bir alanıdır.

Ana kaynaktan uzakta kalan dil, (*burada Türkçe*) baskın dilin mantığından kendini koruyamamakta, bilinçaltı bir yaklaşımla Türkçe konuşurken bile diğerinin etkisini taşımaktadır.

Aşağıdaki üç cümlede yüklem hep “*tutmak*” filidir. Çünkü bu cümlelerin Makedoncadaki fiilleri *orjuva* filidir. Ve *orjuva* “*tutmak*” sözcüğüyle karşılanmaktadır.

Eğlence nerede tutuluyor.

Yarın akşam tiyatrodan oyun tutulacak.

Disiplin tutulmadı.

Makedoncanın *nosenje* fiili kullanmak anlamındadır ve bu fiilin kullanıldığı kalıplar Türkçeye de aynen tercüme edilir.

Şöyle ki:

Bu çantayı üç yıl taşıdı

Hâlâ geçen yılki ayakkabılarını taşıyor.

Ya da *raboti* fiili: Makedonya'daki Türkçe, *raboti*'yi *işlemek* diye tercüme eder ve cümleyi şöyle kurar.

O işleyecekti fakat ona ödemiyorlar.

Şimdiden sonra farklı işleyeceğim.

Makedoncanın *padna* fiili, *düşmek* fiiliyle tercüme edilir ve Makedonca-daki kullanımıyla Türkçedeki kullanımı şöyle bir paralellik gösterir.

Saçlarım hep düştü

Sınavdan düştü.

Ağaçların yaprakları düştü.

Gelelim Makedoncanın *menuvanje* fiiline:

Sözcük düzeyindeki çeviri, aşağıdaki gibi cümlelerle karşılaştırır bizi.

Kabul mektuplarını değiştirdiler.

Milletvekilleri düşünce değiştirdiler.

podignuva fiili ise *kaldırmak* olarak çevrilir Türkçeye.

Bankadaki tüm parasını kaldırdı .

Yukardaki cümlenin söylemek istediği elbette, “*parayı çekmek*” tir *slava* fiili, Makedoncadan Türkçeye *koymak* olarak çevrilir ve cümle içinde şöyle kullanılır.

Dudağına ruj koydu.

Gözlerine boya koydu.

Bir diğer fiil *izmoruva* yani yormak fiilidir, ancak *meşgul etmek* yerine kullanılmaktadır, Makedonya'nın Türkçesinde.

Bizi yoran konular üzerinde konuştuk.

İncelediğimiz konuda belirgin bir diğer örnek Makedoncanın *kaçuva* fiilidir.

“Kaçuva”yı Türkçe’ye farklı cümlelerde “**çıkmaq, tırmanmaq**”, olarak çevirmek gerekir, ancak, Makedonya’da duyacağınız şekliyle, sözcük (**binmek**) olarak tercüme edilir.

Örneğin;

Merdivenlere binmiş

Dün Vodno Dağına binmiş.

Çok yükseğe binmişsin.

Özellikle de telefonla ilgili olarak Makedocanın **da e zafaten filii**, tercüme edersek, **meşgul** sözcüğünün karşılığıdır, Makedonya’da ise, **tutuk** sözcüğüyle tercüme edilir.

Seni aradım ama telefon tutuktu.

Yine çok tipik bir örnek **iskina** fiilinde karşımıza çıkıyor. **İskina** kopmak demek. Ancak Makedonya’da kopmak fiilinin aldığı nesnelere şöyle seçiliyor.

Bu çoraplar hemen koptu. (kaçtı / yırtıldı demek istiyor.)

Ayakkabılarını hemen koparıyor. (eskiliyor yerine)

Gelelim **vрати** fiiline: Özenli bir çeviride **vрати** yerine **geri vermek** fiilini kullanabiliriz.

Makedonya’da çeviride ise “**vрати**” **çevirmek** demektir “”. Şu örnekte bu yaklaşımın etkisi görülmektedir

Paramın üstünü hemen çevirmedi.

Yine Makedonca’da **pušti** koyuvermek anlamını taşır. Türkiye Türkçesinde (**açmak**) fiiliyle kullanacağınız bir anlam taşır. Makedonya’daki Türkçenin, bire bir tercümesinde ise, şöyle bir cümleyle karşılaşırız.

TRT’yi koyverdik. (TRT’yi aç)

Radyoyu koyuver. (radyoyu aç)

Benzer kullanımdaki bir diğer çeviri fiil, **bara** yani **aramak** fiilidir.

Türkçede, “**istemek / gerekmek**” fiillerinin kullanıldığı yerlerde Makedoncanın etkisiyle **bara-aramak** fiili karşımıza çıkar Örneğin;

Bu iş büyük gayret arar.

Veya,

“Bankadan parasını aradı.”

Veya,

“Bu iş için açıklama aradı”.

vodi smetka fiilini, *hesap yapmak/ hesabını bilmek* şeklinde çevirmek mümkün . Makedonya'daki tercümede *hesap kovmak* şekliyle karşılaşıyoruz.

Kullanımı ise şöyle;

“Herkes hesap kovuyor”

donese reşenye karar vermek demek. Makedonya'da ise, *karar getirmek* şekliyle diye tercüme ediliyor.

Tabii Türkçe cümlelerde de şu kullanım gündeme geliyor.

“Toplantıda bir karar getirilmedi”.

Makedoncada makineyi ya da motoru çalıştırmak için kullanılan fiil *palenje* dir, çevirirsek palanje yakmak demek.

Dolayısıyla, Makedonya'daki Türkçede de,

“Otomobilin motorunu yaktı.” kullanımı yaygındır. (Arabayı çalıştırdı.)

kapnat fiilini, *yorgun düşmek/çok yorulmak* diye çevirebiliriz. Ama kapnat'ı bire bir tercüme ederse, *kopmak* anlamını taşıyor ve bu çeviri Türkçe cümlede şöyle bir kullanımda göze çarıyor.

“Gezmekten kopmuşum.”

"Gülmekten koptum."

Makedonya'da konuşulan Türkçede, Makedoncanın bir başka etkisi de dikkat çekicidir.

Bu da, bazı Makedonca edatların Türkçeye bire bir çevrilmesiyle ortaya çıkıyor.

Örneğin Makedoncanın *kako* edatı, Türkçenin “*gibi*” anlamını taşır, ama “*olarak*” anlamını taşımaz. Dolayısıyla “*olarak*” sözcüğünü kullandığımız yerlerde kullanılınca şöyle cümleler oluşur.

“Öğretmen gibi çalışıyor.” (Öğretmen olarak çalışıyor.)

“Gazeteci gibi çalışıyor” (Gazeteci olarak çalışıyor.)

“Doktor gibi çalışıyor” (Doktor olarak çalışıyor)

Bu cümlelerde bir *sankilik* söz konusu değildir. Kişiler gerçekten ve yasal olarak öğretmen, gazeteci, doktor olarak çalışmaktadırlar. Hissedilen anlam kayması çevirideki probleminden kaynaklanmaktadır.

Makedoncanın çok sık kullanılan ,ve kalıplaşmış bir yapısı olan *isto taka* Türkçeye *aynı öyle* şeklinde tercüme edilir.

isto taka yapısını, *katılıyorum, ben de öyle düşünüyorum, gerçekten öyle* şeklinde çevirmek daha uygunken, *aynı öyle* diye çevirmek, yine sözcük düzeyindeki çevirinin sonucudur.

sepet dolu sorunlar yoğun sorunlar, *bileşik sorunlar, güncel başkan* şimdiki başkan, *planlaştırmak, ilaçlamak* ilaçla tedavi etmek, *özürlemek* mazeret göstermek, *tasdiklamak* onaylamak, *saygılamak* saygı göstermek, *zamanlı bomba* saatli bomba” gibi kullanımlar da, ilk anda kulağa çarpan ve Makedonca’yı çağrıştıran söyleyişler olarak dikkati çeker.

Makedonya’nın ortak yaşama koşullarına ve resmi dilin Makedonca olmasına karşın, etkileşimin yukardaki örneklerle sınırlı kalması sevindiricidir.

Ancak bu çeviri sorunlarının yazı diline girmiş olması da gözden kaçırılmamalıdır.

Makedonya’da Türkçe basın ve yayının varlığı, ana dille eğitim yapan okullar, Türk tiyatrosunun çabaları, Makedonya Türk toplumunda ana dilin korunmasına gösterilen özen, dilin korunmasını ve gelişmesini sağlayan etkenlerdir.

Dili yönlendiren ve ürettikleri eserlerle onu yaşatan bilinçli Türk aydınlarının bu kurumlarda görev yapmaları da Türkçenin tahrip edici etkilerden uzak kalmasını sağlamaktadır.

Nitekim, bir dil için asıl tehdit unsuru olan yabancı dil bilgisi kurallarının yerleşmesiyle ilgili bir saptamamız yoktur.

Rumeli Türkçesinin konuşma dili özelliği olan “devrik cümle” yapısı ise, konuşma dilinde vazgeçilmezdir ama yazı diline taşınmamaktadır.

Her geçen gün etkisini arttıran ve Türkiye kaynaklı kitle iletişim araçları, Makedonya Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki farkları azaltmaktadır.

Ancak, işaret ettiğimiz noktalar da, iki dilin ilginç bir kesişme noktası olarak hâlâ kullanılabilirliğini korumaktadır.

Dil felsefesinin problem alanına girebilecek yukardaki tesbitler, bir yandan da çeviri sorunlarıyla ilgili farklı araştırmaların konusudur.